

SZCZĄTKI ZWIERZĘCE ZE STANOWISKA W OSINKACH, WOJ. SUWALSKIE

1. Wstęp

Osinki należą do grupy osad leżących na Suwalszczyźnie, w dorzeczu rzeki Czarna Hańcza. Osady te są datowane na okres od wczesnej epoki żelaza po wędrówki ludów i są łączone z kręgiem kultur ludów zachodnio-bałtyjskich. Stanowisko w Osinkach zostało odkryte przez Jerzego Okulicza w 1958 roku i było badane do 1968 roku (OKULICZ 1961; 1963). Ślady osadnictwa w Osinkach wiążą się w jeden zespół osadniczy ze słynnym cmentarzyskiem z II-V w. w Szwajcarii. Zespół ten wydaje się być reliktem centrum bałtyjskich Sudinói, przypuszczalnych przodków późniejszych Sudawów-Jaćwiegów.

W Osinkach odkryto grodzisko typu refugialnego i dwa rejonosadnicze w pobliżu grodziska: stanowisko 1A i stanowisko II. Na stanowisku 1A odkryto ślady domów mieszkalnych i licznych jam zasobowych przystosowanych do przechowywania żywności. Warstwy kulturowe tego stanowiska datowane były na II-IV w. oraz V-VI w. n. e. Na stanowisku II wystąpiły ślady zabudowy z I-III w oraz – po przerwie – z VI w.

2. Materiał i metody

Materiał osteologiczny zawierał 1072 szczątki zwierzęce, pochodzące z dwóch stanowisk: 1A i II. Materiał ze stanowiska 1A pochodził wyłącznie z obiektów z V-VI w. Materiał ze stanowiska II był zróżnicowany pod względem chronologicznym. Znajdowały się na nim szczątki wczesnorzymskie i późnorzymskie, a nawet z okresu wędrówek ludów. Szczątki kostne zlokalizowane były częściowo w obiektach – jamach i skupiskach, a częściowo poza nimi. Wszystkie badane szczątki były silnie rozdrobnione.

Nie wszystkie skupiska kości wyeksplorowane w Osinkach zostały poddane ekspertyzie archeozoologicznej. Prawdopodobnie niewielka część szczątków kostnych zaginęła. Z dokumentacji archeologicznej wiadomo na przykład, że na stanowisku 1A, w jamie 27, tuż przy dnie, pod warstwą polepy była czaszka konia traktowana przez archeologów jako ofiara zakładzinowa. W tej samej jamie,

tuż przy dnie znaleziono warstwę muszli małży słodkowodnych. Muszle te nie stanowią przedmiotu niniejszej analizy. Kości z jam 73 i 74, ze stanowiska 1A zidentyfikował S. Serwatka. Wyniki identyfikacji zostały uwzględnione w niniejszym opracowaniu.

Materiał osteologiczny rozpoznany pod względem gatunkowym i anatomicznym poddano analizie w celu ustalenia wieku śmierci zwierząt. Dokonano również pomiarów według metod zunifikowanych przez A. Driesch (DRIESCH, BOESSENECK 1974) oraz oceniono ślady występujące na kościach. Analizę przeprowadzono oddzielnie dla obu stanowisk. W obrębie materiału ze stanowiska 1A przebadano pięć zespołów jam, które miały różną stratyografię przestrzenną.¹ Materiały ze stanowiska II podzielono na duże grupy datowane na okres wczesnorzymski oraz późnorzymski wraz z początkiem okresu wędrówek ludów.

Wymiary kości wykorzystano do oceny morfologii zwierząt. Wielkości bezwzględne wymiarów przeliczono na punkty według skal punktowych (LASOTA-MOSKALEWSKA 1980; LASOTA-MOSKALEWSKA, KOBRYŃ, ŚWIEŻYŃSKI 1987). W jednym przypadku obliczono wysokość w kłębie konia, używając współczynnika Kiesevaltera (DRIESCH, BOESSENECK 1974).

3. Wyniki

3.1. Stanowisko 1A

Analiza porównawcza rozkładów gatunkowych szczątków kostnych w pięciu zespołach jam na stanowisku 1A wykazała ich znaczne podobieństwo. W związku z tym materiały te zostały połączone i dalsze badania przeprowadzono łącznie dla wszystkich szczątków z omawianego stanowiska. Znalaziono tu 409 kości zwierzęce. Ze względu na rozdrobnienie nie udało się określić 77 fragmentów, co stanowi 18,8%. Wśród zidentyfikowanego materiału jedna kość należała do ptaka, a pozostałe do ssaków (Tabela 1). Od ssaków dzikich pochodziło 10,6% kości. Najliczniej reprezentowany był szkielet jelenia, a poza tym wystąpiły szczątki dzika, wilka i sarny.

¹ Informacja ustna p. Ireneusza Reka, studenta Instytutu Archeologii UW, opracowującego materiały z Osinek w ramach pracy magisterskiej.

Tabela 1. Zestawienie szczątków zwierzęcych na stanowisku 1A

Gatunek zwierzęcia	n	%
Bydło	217	73,3
Świnia	28	9,4
Owca - koza	29	9,8
Koń	22	7,4
Razem	296	
Jeleń	32	
Dzik	1	
Sarna	1	
Wilk	1	
Razem	35	
Ptak	1	

Tabela 2. Rozkład anatomiczny szczątków bydła na stanowisku 1A

Część anatomiczna	%
Głowa	57,6
Tułów	6,3
Koniec bliższy kończyny piersiowej	12,0
Koniec dalszy kończyny piersiowej	2,6
Koniec bliższy kończyny miednicznej	10,5
Koniec dalszy kończyny miednicznej	8,4
Człony palcowe	2,6

Wśród ssaków domowych dominowało bydło (73,3%), natomiast owca i koza (łącznie) oraz świnia i koń wystąpiły w znacznie mniejszych i podobnych udziałach.

Rozkład anatomiczny szczątków bydła zawierał reprezentację wszystkich części szkieletu (Tabela 2). Bardzo mało było kości pochodzących z tułowia. Najwięcej szczątków reprezentowanych było przez fragmenty związane z głową, wśród których dominowały zęby. Warto przy tym odnotować obecność mózdzien sprawających wrażenie bardzo dużych. Inne gatunki reprezentowane były przez liczbę szczątków zbyt małą, aby możliwa była analiza ich rozkładu anatomicznego.

Wśród bydła odnotowano 5,3% szczątków zwierząt młodych. Ze szczegółowej analizy wieku śmierci bydła wynika, że jeden osobnik został zabity w wieku 0-6 miesięcy, jeden w wieku 6-12 miesięcy, cztery pomiędzy 1 a 3 lata oraz także cztery w wieku pomiędzy 3 a 7 lat i jeden w wieku późniejszym niż 7 lat.

Wśród szczątków świni było kilka kości zwierząt młodych. Jeden osobnik został zabity w kilka dni po urodzeniu, jeden w wieku 2-3 miesięcy i cztery w wieku około 2 lat. Odnotowano też obecność zębów świni bardzo starej.

Wśród kości owcy, kozy i konia nie znaleziono szczątków zwierząt młodych. Odnotowano zęby jednego konia zabitego w wieku 6-7 lat i jednego w wieku około 20 lat.

Z analizy morfologii (Tabela 3) wynika, że zakres zmienności wielkości kości bydła wahał się od 21 do 60 punktów w skali 100-punktowej. Jedyna zachowana w całości kość śródreżcza konia charakteryzowała się czterema wymiarami mieszczącymi się pomiędzy 20 a 30 punktów. Świadczy to z jednej strony o harmonijności proporcji, a z drugiej o niewielkich wymiarach szkieletu. Wysokość w kłębie tego konia wynosiła 126 cm. Człon palcowy I z kończyny piersiowej innego konia miał zmierzoną długość, która równała się 29 punktom.

Na badanych kościach zaobserwowano nieliczne ślady gryzienia przez psy oraz ślady pochodzenia antropogenicznego. Dzieliły się one na ślady związane z konsumpcją mięsa polegające na rąbaniu kości na mniejsze fragmenty oraz ślady obróbki, które zaobserwowano na kości śródreżcza konia pochodzącej z jamy 4. Była ona zastrugana w celu uzyskania ostrego końca. Na zakończeniu widoczne były ślady pracy. Mogła ona polegać na częstym uderzaniu ostrzem w twarde podłoże. Ponadto znaleziono człon palcowy I jelenia rozłupany wzdłuż. Nie ma pewności, ale mogło to być przygotowanie do obróbki mającej na celu uzyskanie dwóch niewielkich przedmiotów z ostrymi końcami.

3.2. Stanowisko II

Materiał osteologiczny ze stanowiska II przeanalizowano w dwóch grupach różniących się chronologią. Z okresu wczesnorzymskiego pochodziło 480 szczątków, z czego nie udało się zidentyfikować 36,4% (Tabela 4). Wśród rozpoznanych kości 12 należało do ryb i 3 do ptaków. Kości ssaków w 6,7% pochodziły od zwierząt dzikich. Najwięcej było kości zająca, następnie sarny, łosia, borsuka i mięsożernego z rodziny łasicowatych. Szczątki zwierząt domowych w połowie pochodziły od bydła, na drugim miejscu znajdowała się owca i koza (łącznie), a na trzecim świnia. Brak było kości konia.

Rozkład anatomiczny szczątków bydła zawierał wszystkie elementy szkieletu (Tabela 5). Dość dużo było kości związanych z głową i pochodzących z bliższych części obu par kończyn.

Wśród szczątków bydła stwierdzono nieliczne kości pochodzące od zwierząt zabitych w młodym wieku, a tylko dwie określono na wiek pomiędzy 3 a 5 lat, czyli wiek osiągnięcia dojrzałości morfologicznej.

Wśród fragmentów kostnych świni dość dużo należało do zwierząt młodych (32,1%). Większość z nich pochodziła od osobników kilkumiesięcznych, a trzy należały do zwierząt zabitych w wieku około 1 roku. Wśród kości owcy, kozy i konia nie znaleziono egzemplarzy pochodzących od młodych zwierząt.

Analiza morfologiczna zwierząt wykazała, że wymiary bydła mieściły się w granicach od 21 do 61 punktów. Jeden wymiar kości świni odpowiadał 23 punktom.

Z okresu późnorzymskiego i wędrowek ludów pochodziły 183 szczątki, z czego nie zidentyfikowano aż 43,7% (Tabela 4). Nie znaleziono kości ryb i ptaków, a tylko jedna kość pochodziła od dzikiego ssaka jakim był jeleń. Wśród szczątków zwierząt domowych dominowało bydło. Na drugim, jeszcze liczącym się miejscu, była owca

i koza, natomiast kości świni, konia oraz psa wystąpiły w niewielkich częstościach.

W rozkładzie anatomicznym bydła obserwuje się niedobór kości tułowia oraz dalszej części kończyny piersiowej (Tabela 5). W znacznym stopniu dominują resztki głowy. Nie udało się rozpoznać wieku oraz dokonać pomiarów kości. Nie stwierdzono także obecności śladów będących pozostałością po działalności człowieka.

Tabela 3. Wymiary kości zwierzęcych na stanowisku 1A

Gatunek	Część anatomiczna	Rodzaj pomiaru	mm
Bydło	k. piszczelowa	szer. końca dalszego	51, 58
	k. promieniowa	szer. końca dalszego	64
	k. skokowa	długość boczna	62 60 63
		długość przyśrodkowa	57 – 58
		szerokość	38 40 42
Koń	człon palcowy I (piersiowy)	szer. końca bliższego	47
	k. piętowa	wysokość	90
	k. śródręcza	długość max.	201
		długość boczna	196
		szer. końca bliższego	44
		szer. końca dalszego	45
		szer. trzonu	29
Dzik	zuchwa	długość M 3	43

Tabela 4. Rozkład gatunkowy szczątków zwierzęcych w dwóch fazach chronologicznych na stanowisku II

Gatunek zwierzęcia	Okres wczesnorzymski		Okres późnorzymski i wędrowek ludów	
	n	%	n	%
Bydło	137	50,7	76	74,5
Świnia	53	19,6	4	3,9
Owca - koza	79	29,5	18	17,6
Koń	–	–	2	2,0
Pies	1	0,4	2	2,0
Razem	270		102	
Jeleń	–		1	
Łoś	3		–	
Sarna	5		–	
Borsuk	2		–	
Zając	8		–	
Mięsożerny	2		–	
Razem	20		1	
Ptak	3		–	
Ryba	12		–	

Tabela 5. Rozkład anatomiczny szczątków bydła na stanowisku II

Część anatomiczna	Okres wczesnorzymski (%)	Okres późnorzymski i wędrowek ludów (%)
Głowa	36,7	69,2
Tułów	2,6	–
Koniec bl. kończyny piersiowej	18,8	12,6
Koniec dal. kończyny piersiowej	8,5	–
Koniec bl. kończyny miednicznej	21,4	15,2
Koniec dal. kończyny miednicznej	6,8	1,3
Człony palcowe	5,1	1,3

Tabela 6. Wymiary kości zwierzęcych na stanowisku II

Gatunek	Część anatomiczna	Rodzaj pomiaru	mm	
Bydło	k. piszczelowa	szer. końca dalszego	52	65
	k. śródręcza	szer. końca dalszego	51	
Świnia	k. piszczelowa	szer. końca dalszego	30	
Sarna	człon palcowy I	długość	34	29
		szer. końca bliższego	12	9
		szer. końca dalszego	8	–
Jeleń	człon palcowy I	długość	63	
		szer. końca bliższego	25	
		szer. końca dalszego	24	

4. Porównanie materiałów osteologicznych z dwóch faz chronologicznych

Z porównania materiałów osteologicznych przebadanych w niniejszej pracy wynika, że materiał ze stanowiska 1A jest bardzo podobny do materiału z drugiej fazy stanowiska II. Podobieństwo dotyczy następujących wyników: małego udziału szczątków ssaków dzikich i szczątków ryb oraz bardzo dużego udziału szczątków bydła. W rozkładzie anatomicznym podobieństwo polega na dużej frekwencji szczątków głowy bydła i małej tułowia.

W związku z zaobserwowanym podobieństwem dwie te grupy materiałów połączono i traktowano jako reprezentację konsumpcji w późnym okresie rzymskim z przesunięciem czasu nawet na wędrowki ludów. Materiał ten przeciwstawiono materiałowi z pierwszej fazy stanowiska II, czyli z okresu wczesnorzymskiego.

Badanie homogenności obu tych materiałów osteologicznych wykazało, że różnią się one istotnie pod względem rozkładu gatunkowego ($\chi^2 = 54,64 > \chi^2_{\alpha} = 0,01 = 9,2$ przy $v = 2$). W okresie wczesnorzymskim występuje nadwyżka szczątków świni oraz owcy i kozy, natomiast w materiałach późniejszych nadwyżka kości bydła.

5. Omówienie wyników

Osada w Osinkach była użytkowana w różnych okresach: w okresie wczesnorzymskim i w późnorzymskim, do którego dołączono także materiały z okresu wędrówek ludów. W badanym materiale archeozoologicznym nie stwierdzono podobieństw pomiędzy gospodarką zwierzętami w dwu tych fazach osadnictwa. Można nawet mówić o dwu odrębnych typach gospodarki. Typ związany z okresem wczesnorzymskim charakteryzował się wielokierunkowością zainteresowań w zdobywaniu mięsa. Oprócz hodowli wspierające znaczenie miało rybołówstwo i łowiectwo. Polowano na duże zwierzęta dostarczające znacznych ilości mięsa, ale również na niewielkie zwierzęta dostarczające oprócz mięsa także futer. Hodowano bydło i małe przeżuwacze, ale także świnie. Koń nie był popularny w hodowli. Nawet gdyby jego mięso nie było jedzone, ale był hodowany do wykorzystania przyzyciowego to kości padłych koni musiałyby trafiać do warstwy kulturowej i wyłoniłyby się w materiale osteologicznym.

W okresie późnorzymskim i wędrówek ludów wszelkie znaczenie straciło rybołówstwo, a łowiectwo ukierunkowało się na jelenia. Hodowla przestała być wielokierunkowa, a hodowcy skoncentrowali się na chowie bydła. Rola owcy i kozy bardzo spadła, ale najsilniej spadło zainteresowanie świnia. Jest to dziwne zjawisko, gdyż świnia jako zwierzę wszytkożerne nadaje się do chowu

w każdych warunkach. Obecność lasów liściastych dodatkowo sprzyjała wypasowi świnie. Świnia ma tylko jeden słaby punkt – nie nadaje się do przemieszczania. Nie jest więc popularna wśród ludności wędrującej.

Ludność zamieszkująca Osinki w drugiej fazie osadnictwa nie hodowała świnie, można więc sugerować, że była to ludność przybyła z innych terenów i że nie zdążyła jeszcze podjąć gospodarki w pełni ustabilizowanej. Pojawienie się nowej ludności na tych terenach można prawdopodobnie wiązać z falą migracyjną, która w drugiej połowie V i w VI w. dosięgła Suwalszczyznę od wschodu – z górnego dorzecza Niemna i górnego Podnieprza niosącą ze sobą cechy kultury strefy leśnej północno-wschodniej Europy (OKULICZ 1986). Z punktu widzenia gospodarki wydaje się, że byli to hodowcy bydła, z którego mięsa mogli robić użytek handlowy. W osadzie jedli bowiem głównie mięso z głowy, a bardzo rzadko z tułowia i zbyt rzadko także z kończyn. Lepsze części tuszy były więc wynoszone poza osadę, być może w stanie zakonserwowanym. Nie ma w tej chwili możliwości wskazania kto mógłby być odbiorcą mięsa wołowego. Jednakże szczegółowe badania rozkładów anatomicznych nowo odkrywanych materiałów osteologicznych, a także analiza morfologii bydła pozwolą w przyszłości wysunąć w tym kierunku sugestie.

Literatura

DRIESCH A., BOESSENECK J.

- 1974 *Kritische Anmerkungen zur Widerristhoehenberechnung aus Längemassen vor- und frühgeschichtlicher Tierknochen* [Säugetierkundliche Mitteilungen 22], München.

LASOTA-MOSKALEWSKA A.

- 1980 *The skeleton of prehistoric cow with characteristics of both Primigenious and Brachycerous cattle*, Ossa 9-11, p. 53-72.

LASOTA-MOSKALEWSKA A., KOBRYŃ H., ŚWIEŻYŃSKI K.

- 1987 *Changes in the size of the domestic and wild pig from the Neolithic to the Middle Age*, Acta Theriologica 32, fasc. 5, p. 51-81.

OKULICZ J.

- 1961 *Sprawozdanie z badań przeprowadzonych w 1958 r. na osadzie pod „Zamczyskiem” w miejscowości Osinki, pow. Suwałki*, Wiadomości Arch. 27, p. 82-89.
 1963 *Sprawozdanie z badań przeprowadzonych w 1959 r. na osadzie i grodzisku w Osinkach, pow. Suwałki*, Wiadomości Arch. 29, p. 193-209.
 1986 *Einige Aspekte der Ethnogenese der Balten und Slaven im Lichte archäologischer und sprachwissenschaftlicher Forschungen*, Quaestiones Mediaevali 3, p. 1-54.

The settlement in Osinki in the region of Suwałki belonged to the circle of the West Baltic Barrow Culture. During the excavations conducted by J. Okulicz between 1958 and 1968 there were discovered: a hill fort of the refugial type and two settlement regions marked as site 1A and II, where 1072 animal remains were found.

At site 1A dated to 5th-6th century 409 bones were found, 18,8% of them identified. Among the identified material there was one bone of a bird, the rest belonged to mammals. Wild mammals were represented by the deer, the boar, the wolf and the roe deer. In the group of domesticated animals the majority were cattle, while the sheep, the goat and the horse were much less numerous.

Analyses were executed only for those species whose remains were in sufficient quantity. The anatomical arrangement of cattle remains showed complete skeletons, 5,3% of them being bones of young animals. There were also bones belonging to young pigs. The morphological analysis proved that the limit of differentiation of cattle skeleton was between 21 and 60 points in a hundred point scale, which covers cattle of small and medium sizes. On the basis of horse metacarpus bones it can be stated that its height was 126 cm.

On the bones there were many dog teeth marks and anthropogenic marks. They were connected with preparing of food and traces of intentional treatment, for example sharpening a horse metacarpus bone in an attempt to get a sharp end.

The osteological material from site II was analysed in two groups varying in chronology. There were 480 remains from the early Roman period. 36,4% of them were identified, some belonged to fish and birds, among the bones of wild animals predominated those of the hare, then the roe deer, the elk, the badger and an animal belonging to the weasel family. Half of the remains

of domesticated animals were bones of cattle, then of the sheep and goat. Less numerous were pig bones.

The anatomical arrangement of cattle remains showed all elements of skeleton. Only some of cattle bones belonged to animals killed young. Among the fragments of pig bones 32,1% belonged to young animals. The morphological analysis proved that the size of cattle varied from 21 to 61 points.

From the late Roman period and the period of the migration of peoples there were 183 remains, 43,7% identified. Among them there were no fish or bird bones and wild mammals were represented by only one bone. Among the remains of domesticated animals cattle predominated. The second place was taken by the sheep and goat. Pig, horse and dog bones were in minority.

The comparative analysis of the examined groups showed that the bone material from site 1A was similar to the material from the second phase of site II. The material from the late Roman period and the period of the migration of peoples differed from the material from the early Roman period. In the first group cattle bones were in majority and in the second group pig, sheep and goat bones predominated.

On the basis of the archaeozoological analysis of the animal bone material from the settlement in Osinki it can be stated that during the two settlement phases the management of animals changed. In the early Roman period apart from raising of animals (mainly cattle and small ruminant breeding and on a smaller scale pig-breeding), people were fishing and hunting. In the late Roman period and the period of the migration of peoples fishing lost its importance completely and hunting to some extent. Cattle-breeding predominated, the role of the sheep and goat and the pig lessened. The lack of bones of the pig, a species not suitable for migration, might suggest that to the settlement came people from other territories.